

P.11. Memoria Holocaustului. Cercetări și perspective contemporane

Organizator: Mihaela GLIGOR
Moderatori: Mihaela GLIGOR,
Viorel ACHIM

Locație: Institutul de Istorie „George Barițiu”, Sala de conferințe,
Str. M. Kogălniceanu, nr. 12-14, et. 1
Vineri, 18 octombrie, 09.00-11:00

Rezumatele comunicărilor

Ionuț BILIUȚĂ, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai“ din Târgu Mureș, *Decatolicizarea Holocaustului transilvan: Participarea greco-catolicilor în rețelele de salvare a evreilor (1943-1945)*

-Rezumat-

Prezentarea va reliefa rolul rețelelor de salvare a evreilor din Nordul Transilvaniei aflat sub controlul maghiar în perioada 1943-1945. Pornind de la ipoteza că actul de salvare a evreilor și trecere clandestină peste graniță nu a avut doar rațiuni religioase, se va accentua importanța relațiilor ce datau de dinaintea Dictatului de la Viena care a oferit Transilvania de Nord Ungariei, dar și a modalității în care rețele de trecere peste graniță din momentul declanșării acțiunii de izolare a evreilor din comunitățile transilvane în ghettouri și apoi deportarea acestora în lagărele de exterminare din Polonia controlată de naziști au funcționat la nivel trans-ideologic și trans-confesional. Chiar dacă figuri ca episcopul greco-catolic de Cluj, Dr. Iuliu Hossu (1885-1970) și clericii diocezei sale și-au adus aportul, acțiunile de salvare a unei părți a populației evreiești din localitate sau din alte zone nu ar fi fost posibilă fără colaborarea comunităților evreiești, a diferitelor grupuri politice locale sau regionale și a populației rurale românești și maghiare de confesiuni diferite (ortodoxă, romano-catolică și greco-catolică).

Arleen IONESCU, Universitatea de Vest din Timișoara, *Mărturisirea exilului la Emil Dorian*

-Rezumat-

Prezentarea de față se concentrează asupra operei lui Emil Dorian, examinând o formă a mărturisirii exilului ca experiență universală a evreilor prin analiza *Jurnalului* publicat în 3 volume, cu accentuarea exilului interior pe care scriitorul îl descrie în volumul întâi, *Jurnal din vremuri de prigoană 1937-1944*, a cărui traducere în engleză, *The Quality of Witness: A Diary 1937-1944* (1982), a fost publicat de fiica sa în Statele Unite ale Americii înaintea originalului.

Eugenia MIHALCEA, Weiss-Livnat International Center for Holocaust Research and Education, University of Haifa, Israel / “Theodor Herzl” Centre of Israeli Studies (CSIs) S.N.S.P.A., București, *Ce ne învață despre Holocaustul din România primele mărturii ale supraviețuitorilor*

-Rezumat-

Secția română a Congresului Mondial Evreiesc (CME) și-a început activitatea în noiembrie 1944 sub președinția comună a lui Wilhelm Filderman, A.L. Zissu și Wilhelm Fischer, avându-l ca președinte de onoare pe rabinul șef Alexandru Șafran. În 1945, la solicitarea biroului din New York al CME, a fost inițiat un recensământ al supraviețuitorilor Holocaustului din România. Cercetarea și-a propus să creeze o imagine completă a suferințelor evreilor europeni pentru Conferința de Pace de la Paris. Datele colectate au fost folosite pentru o broșură despre perioada post-Holocaust: *Așezările evreilor din România. Memento Statistic*, publicată în 1947. Fiind primele mărturii ale evreilor români, acestea pot oferi o imagine cuprinzătoare a modului în care supraviețuitorii și-au descris experiențele, cum i-au portretizat pe făptuitori și cum s-au raportat la spațiul în care au fost deportați. Informațiile adunate de CME în perioada 1945-1946 nu au devenit cunoscute publicului larg. În perioada comunistă, chestionarele au fost păstrate în subsolul Revistei Cultului Mozaic, unde unele au fost distruse de apă.

Raluca LAZAROVICI VEREȘ, Cercetător independent, Oradea, *Cazul familiei Simon-Sör. Dragoste și supraviețuire în Holocaustul din Transilvania de Nord*

-Rezumat-

Microistoria familiei Simon-Sör a fost reconstituită printr-un amplu interviu liber obținut de la Judit Simon, fiica unor supraviețuitori ai lagărelor de concentrare și exterminare de la Auschwitz-Birkenau (mama) și a celor de muncă forțată din Ucraina (tatăl). Cazul Simon-Sör s-a demonstrat a fi o excelentă și generoasă sursă de istorie orală privind Holocaustul din Transilvania de Nord, în speță Oradea – Cluj-Napoca. În cele peste 3 ore și 30 de minute de discuții înregistrate (în martie 2023) și alte 4 ore (iulie 2024), Judit Simon (69 de ani), de profesie jurnalist, a reușit să capteze în secvențe de o expresivitate cinematografică deosebită întreaga poveste a nucleului familial de origine (Simon), cu extensii radiale și interconexe, mai ales spre familia surorii mamei, și ea supraviețuitoare a lagărului Auschwitz, care, la rândul ei, a format o nouă familie cu un tânăr partizan din rezistența franceză, pe care l-a întâlnit într-un lagăr de muncă și împreună cu care a emigrat în Franța și apoi în Canada. Prin interviu liber, ghidat, Judit relatează despre deportarea familiei Simon (și Sör – ramura maternă a intervievatei) în primăvara anului 1944, povestea supraviețuirii fiecăruia dintre părinți, întoarcerea acestora „acasă” la Oradea, în locuința care, printr-o conjunctură neașteptată, devine căminul lor și mai apoi simbol al orașului, celebrul muzeu Art-Nouveau inclus în rețeaua istorico-arhitecturală urbană Oradea Heritage: casa „Darvas-La Roche”. Tot prin interviu și din discuții private, au fost recuperate frânturi din viața de dinainte de deportare și modul în care existența și-a reluat cursul „natural” după Holocaust, într-o familie de evrei la Oradea, în noua orânduire comunistă, într-un context socio-politic de puternice accente antisemite. Detalii traumatice precum tăcerea impusă brutal asupra evenimentelor din timpul războiului, tehnicile și modalitățile concrete de depășire a traumelor personale și colective, modelul „supraviețuiri după supraviețuire” sunt temele predilecte ale prezentei expunerii, care își propune să aprofundeze, prin metode interdisciplinare istorico-etnografice de prelucrare a materialului înregistrat, o microistorie reprezentativă și coerentă a unei familii evreiești în Holocaustul nord-transilvănean.

Corneliu PINTILESCU, Institutul de Istorie „George Barițiu”, *Starea de asediu și cadrul legal al Holocaustului în România sub regimul Antonescu*

-Rezumat-

Starea de asediu a fost un instrument des folosit în România interbelică pentru a reprimă o serie de mișcări politice radicale, dar și pentru a pacifica mișcări de protest social sau a șicana activitatea opoziției. Regele Carol al II a transformat starea de asediu într-o instituție cheie a dictaturii regale în perioada 1938-1940. Astfel, la venirea sa la putere în septembrie 1940, generalul Antonescu a găsit deja în funcțiune un amplu mecanism represiv, care putea fi folosit pentru atingerea unor scopuri politice diferite. Acest mecanism folosea legislația stării de asediu și instituțiile implicate în implementarea sa (Siguranță, jandarmerie, tribunale militare) pentru reprimarea acelor categorii definite ca fiind un pericol la adresa siguranței statului. Dictatura antonesciană a folosit starea de asediu pentru implementarea politicilor sale genocidale. Rolul stării de asediu în operarea lagărelor în timpul regimului Antonescu este un exemplu în acest sens.

Emanuel-Marius GREC, Heidelberg University / Fondation pour la Memoire de la Shoah, Paris, *Geografia genocidului: Deportarea și crimele în masă în teritoriile ocupate de România în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*

-Rezumat-

În timp ce mulți cercetători insistă asupra rolului execuțiilor prin împușcare în genocidul evreilor din Europa de Est, „Holocaustul prin gloanțe“ continuă să fie un model/concept teoretic problematic deoarece rupe legătura dintre crima în masă organizată/industrială, execuțiile prin împușcare, utilizarea evreilor pentru munca forțată și mijloacele de deportare de către actorii locali. În această lucrare, analizez ce a însemnat deportarea în teritoriile URSS ocupate de România în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Mai exact, încerc să cartografiez geografia asasinatului și să stabilesc dacă a existat o legătură între deportările din România propriu-zisă în Transnistria și deportările din interiorul Transnistriei (de exemplu, Odessa) în alte părți ale aceleiași regiuni (de exemplu, Berezovska). Ca atare, abordez următoarele întrebări: De ce unii evrei din anumite locuri din Vechiul Regat al României au fost deportați *în masă* în Transnistria, în timp ce alte comunități au rămas neatinse de aceeași furie a deportărilor? Au avut liderii locali un cuvânt de spus în aceste decizii? În ce fel au fost deportările din Transnistria diferite de cele care au avut loc în România propriu-zisă? Au influențat percepțiile istorice ale actorilor și făptașilor locali asupra acestor teritorii cursul deportărilor? În ce fel au influențat masacrele deportările ulterioare? Folosind exemple istorice precum Masacrul de la Odessa și deportările care i-au urmat, precum și o analiză a ideologiei, antisemitismului și acțiunilor locale în regiunile din nordul României și Transnistria, examinez modul în care geografia a informat deciziile de a efectua deportări, precum și relația dintre epurarea etnică și strămutarea forțată.

Mihaela GLIGOR, Departamentul de Cercetări Socio-Umane, Institutul de Istorie „George Barițiu“, *Masacrul de la Rîbnița. Povestea supraviețuitorului Pinhas Fischbach*

-Rezumat-

În urma masacrului de la Rîbnița, din martie 1944, doar trei oameni au supraviețuit: Matei Gall, Pinhas Fischbach și Iosif Walter (Valter). Matei Gall a scris în repetate rânduri despre cele petrecute la Rîbnița. A vrut ca lumea să știe ce s-a întâmplat acolo și a făcut tot ce a fost posibil ca povestea să fie cunoscută. Mărturiile și scrierile lui mi-au oferit o perspectivă pe cât de personală, pe atât de obiectivă. Încercările sale de a face cunoscut adevărul faptelor petrecute la Rîbnița și prietenia și grija sa față de colegii de suferință m-au impresionat. Pinhas Fischbach a scris despre ce s-a

întâmpilat la rugămintea prietenilor săi, convins fiind că e de datoria lor, a supraviețuitorilor, să povestească. Iosif Walter (Valter) nu a scris decât într-o ocazie, în 1969 în ziarul *Scînteia*, când a comemorat, în felul său, cele petrecute în martie 1944. Asemănătoare, dar diferite ca intensitate și mod de exprimare, mărturiile celor trei spun aceeași poveste teribilă și se completează reciproc alcătuind, astfel, tabloul complet al unui eveniment unic în istorie, prin cruzimea lui. În prezentarea de față mă voi axa, în special, pe mărturia lui Pinhas Fischbach, al cărui caiet cu amintiri de la Rîbnița l-am transcris cu ochii în lacrimi și l-am publicat alături de o corespondență foarte importantă pentru reconstruirea adevărului istoric asupra celor întâmpilate la Rîbnița.

Enikő-Orsolya NAGYI, Universitatea Babeș-Bolyai, *Jefuirea populației evreiești din Transilvania de Nord și soarta bunurilor confiscate, prin prisma presei*

-Rezumat-

Populația evreiască din Transilvania de Nord, care a revenit sub stăpânire maghiară în toamna anului 1940 în temeiul celei de-a doua decizii de la Viena, a devenit victima măsurilor antievreiești deja în vigoare în Ungaria. Legile și decretele succesive vizau să facă treptat imposibilă viața socio-economică a evreilor, confiscarea bunurilor acestora, iar scopul final era deportarea și uciderea întregii populații evreiești. Bunurile evreiești rămase astfel fără moștenitori au fost transferate în întregime statului român, în timp ce bunurile mobile au fost transferate statului maghiar. După război, prin semnarea Tratatului de pace de la Paris, Ungaria și România s-au angajat să restituie proprietățile în cauză comunităților supraviețuitoare sau le acorde despăgubiri. Ambele state au inclus dispozițiile relevante ale tratatului de pace în sistemele lor juridice interne, însă nu a avut loc încă nicio restituire efectivă. Scopul cercetării mele este de a investiga, prin intermediul surselor de presă, circumstanțele jefuirii economice a populației evreiești din Transilvania de Nord, modalitățile în care au fost aplicate diferitele decrete și modul în care publicațiile de presă contemporane au prezentat procesul de jefuire economică în masă a evreilor, respectiv eforturile depuse de populația evreiască după război pentru a recupera bunurile confiscate.

Attila GIDÓ, Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale (ISPMN) Cluj-Napoca, *Călătoria spre acasă: Repatrierea supraviețuitorilor lagărelor naziste în Transilvania de Nord*

-Rezumat-

În lunile mai și iunie 1944, autoritățile maghiare au deportat 135.000 de evrei din Transilvania de Nord la Auschwitz-Birkenau. Majoritatea lor au pierit în lagărele naziste. Dintre supraviețuitori, 20.000 s-au întors acasă în perioada 1945-1946. În cadrul prezentării, vom explora contextul istoric al deportărilor și al eliberărilor, precum și povestea reîntoarcerii.

Viorel ACHIM, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” din București, *Despre autonomia decizională a Guvernământului Transnistriei în ce privește situația evreilor români deportați în acest teritoriu*

-Rezumat-

Raporturile care au existat între Guvernământul Transnistriei și conducerea României (Conducătorul Statului și Guvernul de la București) constituie o chestiune complexă, care depășește statutul de teritoriu sovietic sub ocupație militară românească pe care l-a avut Transnistria în anii 1941-1944 și forma de organizare a acestui teritoriu într-un Guvernământ condus de un Guvernator. Un indicator al acestor rapoarte este modul în care Guvernământul Transnistriei a gestionat situația evreilor, majoritatea lor provenind din Basarabia și Bucovina, pe care guvernul român i-a deportat în Transnistria în anii 1941-1942. În ce măsură reglementările introduse de Guvernământ și în general măsurile pe care acesta le-a luat față de evrei au urmat politica antievreiască a Bucureștiului, dacă Guvernământul a avut autonomie în acest domeniu și care au fost limitele acestei autonomii, sunt întrebări legitime și orice încercare de a răspunde la ele îi ajută pe istorici să înțeleagă mai bine ce s-a petrecut cu evreii români din Transnistria în cei trei ani de ocupație. În această comunicare raportul între București și Odesa în chestiunea evreilor este discutată în detaliu pe cazul unei reglementări importante introduse de Guvernământul Transnistriei: Decizia nr. 2927 din 7 decembrie 1942, „privitoare la organizarea muncii evreilor din Transnistria”, prin care regimul evreilor din Transnistria a fost parțial modificat. Aceasta a fost o consecință a modificărilor care s-au produs în toamna anului 1942 (momentul central fiind ședința Consiliului de Miniștri din 13 octombrie 1942) în politica antievreiască a guvernului Antonescu. Se va vorbi despre reacția Guvernământului Transnistriei la deciziile luate atunci la București și se va încerca o explicație pentru încetineala cu care Odesa a reacționat la modificările survenite în politica statului român față de evrei.

Ottmar TRAȘCĂ, Institutul de Istorie „George Barițiu“, *Germania nazistă și soluția finală în Ungaria (martie-iunie 1944)*

-Rezumat-

Ocuparea militară germană a Ungariei (19 martie 1944) a reprezentat începutul sfârșitului pentru numeroasa comunitate evreiască maghiară. Trecând în revistă cadrul istoric ce a marcat evoluția comunității evreiești din Ungaria după 1867 până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, Holocaustul evreilor maghiari a fost caracterizat în istoriografie drept unul al paradoxurilor. Această afirmație este cu atât mai justificată dacă analizăm contextul internațional în care survine ghetoizarea, deportarea și exterminarea evreilor maghiari. În acest sens este suficient să relevăm faptul că în anii premergători ocupației germane, îndeosebi în 1942, guvernul maghiar a depus eforturi considerabile în vederea protejării cetățenilor săi de naționalitate evreiască, refuzând în mod constant să-i predea Germaniei naziste, într-o perioadă în care celelalte state aliate/satelite ale celui de-al III-lea (România, Croația sau Slovacia) se străduiau să implementeze pas cu pas modelul nazist în „soluționarea” chestiunii evreiești. Situația s-a modificat radical în urma ocupației germane. Deși în primăvara anului 1944 situația militară a Germaniei era catastrofală, iar state precum România și Slovacia renunțaseră la persecutarea populației evreiești, în Ungaria autoritățile maghiare în colaborare cu cele germane au trecut cu frenezie la planificarea și anihilarea sistematică a comunității evreiești. Mai mult, colaborarea „armonioasă” germano-maghiară pe tărâmul implementării măsurilor antisemite a făcut posibilă încheierea într-un timp record a ghetoizării și deportării evreilor din Ungaria.